

آداب مهمانی در سیره امام علی(ع)

زینب نوربخش کلائی، طلبه کارشناسی مکتب نرجس(س)
دکتر اعظم رحمت آبادی، معاونت پژوهش مکتب نرجس(س)

چکیده

موضوع این پژوهش آداب مهمانی در سیره امام علی(ع) میباشد. با توجه به اجتماعی بودن انسان، ارائه الگوهای کامل در این عرصه برای رسیدن او به نقطه مطلوب ضروری است. بهترین گزینه در این زمینه معصومین (سلام الله علیهم) هستند. متأسفانه زندگی مدرن آثار منفی در روابط اجتماعی ایجاد کرده است که اگر تصحیح نگردند، سبک زندگی اسلامی به حاشیه رانده میشود. این تحقیق که به روش کتابخانه ای و با موضوع فرهنگی گردآوری شده، تلاش دارد تا یکی از این ابعاد، یعنی مهمانی در سیره امیرالمؤمنین(ع) را بررسی کند تا با روشن شدن فاصله ای که با نقطه مطلوب داریم، گامی در جهت بهبود آن برداریم. فرضیه این بود که امام(ع) با پیروی از مبانی اسلام و سنت نبوی سعی در احیاء و تقویت این مسأله داشتند. نتیجه حاصل نیز این موضوع را تأیید میکند که ایشان سه برنامه عمده برای تحقق این امر داشتند که عبارتند از؛ تبیین اهمیت و آثار، وظایف میزبان و مهمان. مهمترین وظایف میزبان استقبال و بدرقه محترمانه، خدمت، مهیا ساختن اسباب آسایش و امنیت بوده و از جمله آدابی که مهمان باید مراعات کند عبارت است از پذیرفتن دعوت، پرهیز از به سختی انداختن، رعایت آداب سفره و غذا خوردن و... . از منابع مورد استفاده میتوان به کافی، وسائل الشیعه، بحارالأنوار، مستدرک الوسائل و نهج البلاغه اشاره کرد.

کلیدواژه : اهمیت مهمانی، وظایف میزبان، مهمان، آداب سفره.

مقدمه

انسان برای رسیدن به نقطه مطلوب در هر عرصه ای از زندگی نیازمند الگوهایی است که با پیروی از آنها به کمال دست یابد. دین اسلام در همه موارد فردی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی برنامه‌های مهمی دارد. در این میان یکی از مهمترین ابعاد وجودی انسان، بعد اجتماعی اوست زیرا انسان‌ها موجوداتی مدنی هستند و ضرورتاً با اجتماع سرو کار دارند. پس نیازمند الگوی عملی در این عرصه مهم نیز هستند. مسلماً بهترین الگو در این زمینه معصومین خواهند بود که در تمام ابعاد زندگی بالاترین حد کمالات را داشته اند، تاجایی که سیره آنها برای ما حجت است. از طرفی مهمترین گام برای زمینه سازی ظهور امام زمان (عج) نیز، تشکیل جامعه و تمدن اسلامی است. جامعه ای که در آن سبک زندگی اسلامی ظهور و بروز داشته باشد. ضرورت این مسئله تا حدی بوده است که رهبر فرزانه انقلاب بارها آنرا تاکید کرده اند. بنابر این از مهمترین اهداف این تحقیق میتوان به دو مورد اشاره کرد: اول؛ ارائه یک الگوی کامل اسلامی در یکی از ابعاد مسائل اجتماعی. دوم؛ روشن شدن اهمیت عرصه اجتماعی انسان‌ها در دین و کم کردن فاصله ای که ما با نقطه مطلوب داریم. آنچه در این مقاله مورد بررسی قرار میگیرد مهمانی و آداب آن در سیره امیرالمؤمنین علی (ع) میباشد.

مهمانی از منظر اسلام

یکی از ارتباطات اجتماعی مهمانی و دید و بازدید است که در داشتن روحیه مثبت در انسانها و در نتیجه نشاط جامعه تأثیر بسیار بالایی دارد. آنچه از بررسی روایات اسلامی درباره آداب مهمانی به دست می‌آید این است که شرع مقدس اسلام به سبب فواید اجتماعی بسیار فراوان مهمانی، از جمله ایجاد صلۀ رحم، ایجاد انس و الفت میان خویشاوندان، همسایگان و امت اسلامی، آگاهی از احوال یکدیگر و کمک به هم، دستگیری از خانواده‌های مستمند و فقیر که محتاج غذای روزانه‌اند، جلوگیری از تنهایی افراد و مشکلات روحی و روانی ناشی از آن و... توصیه مؤکد به مهمانی دادن می‌کند.^۱

برخلاف تصور برخی که مهمان را مایه زحمت و دردسر می‌دانند، در روایات دینی برکات دنیوی و اخروی فراوانی برای مهمان شمرده شده است. رسول خدا (ص) اکرام مهمان را در یک جامعه ضامن خوشی و سلامت آن دانسته

^۱. حسین اترک، آداب مهمانی از منظر روایات اسلامی، فصلنامه معرفت اخلاقی، شماره ۱۲، زمستان ۱۳۹۱، ص ۱۰۰.

و ترک آنرا یکی از عوامل قحطی و خشکسالی میدانستند^۱ و میفرمودند: خانه ای که در آن مهمان داخل نمیشود، فرشتگان نیز داخل نمیشوند^۲. به اعتقاد ایشان هنگامی که خدا برای بنده ای اراده ی خیر کند، هدیه گران بهایی برایش می فرستد که عبارت است از مهمان که با روزی خویش وارد می شود و گناهان خانواده را با خود می برد و سبب بخشش گناهان آنها می شود^۳. ایشان سرعت نزول رزق برای میزبان را از سرعت فرو رفتن کارد در کوهان شتر سریعتر میدانستند^۴. امام صادق (ع) نیز مهمانداری را یکی از مکارم اخلاق دانسته^۵ و پاداش اطعام مؤمن را برای انسان ها بی شمار بیان کرده اند^۶.

البته برپایی مهمانی باید به قصد قربت و در راه خدا باشد. پیامبر اکرم (ص) فرموده اند: کسی را که برای خدا دوستش دارید، به غذای خود مهمان کنید^۷. بنابراین مهمانی دادن با نیت هایی غیرالهی مانند کسب شهرت، فخرفروشی به دیگران و... آثار و برکات مهمانی با قصد قربت را نخواهد داشت^۸.

مهمانی در سیره امیرالمؤمنین (ع)

امام علی (ع) با وجود اینکه مسئولیت های گوناگون و مهمی را برعهده داشتند و بر بسیاری از امورات کشور نظارت مستقیم داشتند و بیشتر اوقات شب و روزشان پر میشد، اما به روحیات اجتماعی و عاطفی دوستان و خویشان نیز توجه میکردند^۹. ایشان دعوت آنها را میپذیرفتند و به مهمانی آنها میرفتند^{۱۰}. امام علی (ع) برای پر

۱. محمد باقر مجلسی، بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار، دار إحياء التراث العربی، بیروت، چاپ دوم، ۱۴۰۳ ق، ج ۷۲، ص ۴۶۰: لَا يَزَالُ أُمَّتِي بِخَيْرٍ مَا تَحَاتَّبُوا - وَ أَدَّوْا الْأَمَانَةَ وَ اجْتَنَّبُوا الْحَرَامَ - وَ قَرَّوْا الضَّيْفَ وَ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَ أَدَّوْا الزَّكَاةَ - فَإِذَا لَمْ يَفْعَلُوا ذَلِكَ ابْتُلُوا بِالْقَحْطِ وَ السَّيْنِ

۲. همان، ص ۴۶۱: كُلُّ بَيْتٍ لَا يَدْخُلُ فِيهِ الضَّيْفُ لَا يَدْخُلُهُ الْمَلَائِكَةُ

۳. همان: إِذَا أَرَادَ اللَّهُ بَعْدَ خَيْرٍ أَهْدَى لَهُمْ هَدْيَهُ قَالُوا وَ مَا تِلْكَ الْهَدْيَةُ قَالَ الضَّيْفُ يَنْزِلُ بِرِزْقِهِ وَ يَرْتَحِلُ بِذُنُوبِ أَهْلِ الْبَيْتِ.

۴. همان: الْبَرَكَةُ أَسْرَعُ إِلَى مَنْ يُطْعِمُ الطَّعَامَ مِنَ السَّكِينِ فِي السَّنَامِ.

۵. همان، ص ۴۵۸؛ به نقل از خصال، ج ۲، ص ۹۱: الْمَكَارِمُ عَشْرٌ فَإِنْ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَكُونَ فِيكَ فَلْتَكُنْ أَخْذَهَا إِفْرَاءً الضَّيْفِ الْخَيْرَ.

۶. محمد بن یعقوب بن اسحاق کلینی، الکافی، دار الکتب الإسلامیة، تهران، چاپ چهارم، ۱۴۰۷ ق، ج ۲، ص ۲۰۱: مَنْ أَطْعَمَ مُؤْمِنًا حَتَّى يُشْبِعَهُ لَمْ يَدْرِ أَخَذَ مِنْ خَلْقِ اللَّهِ مَا لَهُ مِنَ الْآخِرِ فِي الْآخِرَةِ لَا مَلَكٌ مُقَرَّبٌ وَ لَا نَبِيٌّ مُرْسَلٌ إِلَّا اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ثُمَّ قَالَ مِنْ مُوجِبَاتِ الْمَغْفِرَةِ إِطْعَامُ الْمُسْلِمِ السَّعْبَانَ.

۷. محمد بن حسن شیخ حر عاملی، تفصیل وسائل الشیعة إلى تحصیل مسائل الشریعة، مؤسسه آل البيت عليهم السلام، قم، چاپ اول، ۱۴۰۹ ق، ج ۲۴، ص ۲۷۴: يَا أَبَا ذَرٍّ أَطْعِمْ طَعَامَكَ مَنْ تُحِبُّهُ فِي اللَّهِ وَ كُلْ طَعَامَ مَنْ يُحِبُّكَ فِي اللَّهِ.

۸. حسین اترک، آداب مهمانی از منظر روایات اسلامی، فصلنامه معرفت اخلاقی، ص ۱۰۰.

۹. محمد دشتی، امام علی (ع) و تفریحات سالم، مؤسسه فرهنگی تحقیقاتی امیرالمؤمنین (ع)، قم، چاپ دوم، ۱۳۸۱ ش، ص ۹۶.

۱۰. همان، ص ۹۷.

رنگ تر شدن این سنت پسندیده و کاهش آفات آن سه برنامه عمده را پی گرفتند که عبارتند از : بیان اهمیت و جایگاه مهمانی و ثواب آن ، بیان آدابی که میزبان باید رعایت کند ، بیان آدابی که مهمان باید رعایت کند. اگر این مسائل به درستی رعایت شوند و مهمانی ها از افراط و تفریط ها دور شوند، دیگر نه تنها این سنت حسنه در جامعه ترک نمیشود بلکه تقویت نیز خواهد شد و همه افراد جامعه از آثار مثبت آن بهره مند میگردند. به همین جهت امام(ع) در تمام این موارد خود الگوی عملی و کامل آن بودند.

الف - اهمیت مهمانی دادن

امام(ع) ارزش مهمان را تا حدی میدانستند که معتقد بودند دوست داشتن و اکرام او ، از عوامل نورانی شدن چهره و شناخته شدن فرد در قیامت بوده و پاداش چنین فردی بهشت است^۱. ایشان میفرمودند: هر مومنی که صدای مهمان را بشنود و خوشحال شود ، گناهانش آمرزیده میشود گرچه گناهانش به اندازه زمین و آسمان باشد^۲. نکته مهم و مشترک در این دسته سخنان امام (ع) این است که ایشان برای صرف مهمان داری این پاداش ها را بیان نکرده اند بلکه بر شاد بودن و رضایت درونی و قلبی میزبان نیز تأکید کرده اند^۳. این مسأله در بحث مهمانی بسیار مهم و کلیدی است. فرد باید قلباً مهمان را دوست بدارد و از حضور او خوشحال شود. چراکه اگر چنین نباشد بسیاری از مسائلی که اسلام به عنوان آثار مثبت آن در نظر دارد حاصل نخواهد شد و یا بسیار کمرنگ خواهد بود. این موضوع آنقدر اهمیت دارد که امام در کلام دیگری آنرا از ویژگی های شخص کریم میدانند و میفرمایند لذت فرد کریم در اطعام و مهمانی دادن است^۴. از منظر امام فرد باید به جایی برسد که اطعام مهمان، محبوب او^۵ و عامل شادی یا اندوه او^۶ باشد. چنانچه خود امام (ع) یکی از سه محبوب این دنیای خود را اطعام مهمان بیان میکنند و در کلام خود آنرا بر روزه تابستان و شمشیر زدن در راه خدا مقدم کردند^۷. همچنین نقل شده که روزی امام علی(ع) را غمگین یافتند و علت را از ایشان پرسیدند. ایشان در پاسخ فرمودند: هفت روز است که مهمانی بر

۱. حسین بن محمد تقی نوری، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، مؤسسة آل البيت (علیهم السلام)، قم، چاپ اول، ۱۴۰۸ق، ج ۱۶، ص ۲۵۷؛ به نقل از جامع الأخبار، ص ۱۵۹ : مَا مِنْ مُؤْمِنٍ يَحِبُّ الضَّيْفَ إِلَّا وَ يَقُومُ مِنْ قَبْرِهِ وَ وَجْهَهُ كَالْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ فَيَنْظُرُ أَهْلُ الْجَمْعِ فَيَقُولُونَ مَا هَذَا إِلَّا نَبِيُّ مُرْسَلٍ فَيَقُولُ مَلَكٌ هَذَا مُؤْمِنٌ يَحِبُّ الضَّيْفَ وَ يَكْرُمُ الضَّيْفَ وَ لَا سَبِيلَ لَهُ إِلَّا أَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ.

۲. همان : مَا مِنْ مُؤْمِنٍ يَسْمَعُ بِهِمْسِ الضَّيْفِ وَ فَرِحَ بِذَلِكَ إِلَّا غُفِرَتْ لَهُ خَطَايَاهُ وَ إِنْ كَانَتْ مُطْبَقَةً بَيْنَ السَّمَاءِ وَ الْأَرْضِ. همان.

۴. مشکاه الأنوار، ص ۳۲۵

۵. رک. حسین بن محمد تقی نوری، مستدرک الوسائل، ج ۱۶، ص ۲۵۹ : حُبِّبَ إِلَيَّ مِنْ دُنْيَاكُمْ ثَلَاثٌ إِطْعَامُ الضَّيْفِ.

۶. رک. حسن بن ابی الحسن دیلمی، ارشاد القلوب، بی جا، شریف رضی، ۱۴۱۲، ج ۱، ص ۱۳۶

۷. حسین بن محمد تقی نوری، مستدرک الوسائل، ج ۱۶، ص ۲۵۹ : حُبِّبَ إِلَيَّ مِنْ دُنْيَاكُمْ ثَلَاثٌ إِطْعَامُ الضَّيْفِ وَ الصَّوْمُ بِالضَّيْفِ وَ الضَّرْبُ بِالضَّيْفِ

ما وارد نشده است.^۱ باتوجه به آنچه بیان شد میتوان گفت آنچه خواست امام است اینست که انسان مومن^۲ باید قلباً عاشق مهمان و اطعام و اکرام او باشد و آنچه موجب پاداش این عمل او میشود، در واقع همان میل و اراده قلبی اوست نه صرف عمل ظاهری.

ب - وظایف میزبان

- استقبال گرم و محترمانه : امام علی (ع) وقتی مهمان بر ایشان وارد میشد به احترام او از جای خود حرکت میکرد و می ایستاد و مهمانان را بالای مجلس نشاند و خود در مقابل آنها می نشستند.^۳
- آماده سازی سفره پس از ورود مهمان: یک مسأله مهمی که شاید این روزها مورد غفلت قرار میگیرد این است که سفره یا میز غذا قبل از ورود مهمان آماده است در حالیکه امام(ع) پس از ورود مهمان و مستقر شدن آنها دستور میدادند که غذا بیاورند.^۴ نکته ظریفی که در این مسأله نهفته است، این است که مهمان نباید احساس کند میزبان را منتظر گذاشته، چراکه گاهی ممکن است مهمان در آمدن به منزل میزبان تأخیر داشته باشد و خود از این بابت شرمند باشد. حال اگر با چنین صحنه ای مواجه شود شرمندگی اش مضاعف میشود.
- فراهم کردن اسباب آسایش و امنیت مهمان: در آن دوران در برخی خانه ها برای حفاظت و امنیت، سگ نگهداری میکردند. بنابر این هنگام ورود مهمان به خانه باید سگ را می بستند تا به او تعرضی نکند.^۵ اهمیت این موضوع تا حدی بود که امام (ع) معتقد بودند که اگر فرد با اجازه صاحب خانه وارد شد و سگ خانه او را زخمی کرد، صاحبخانه در این زمینه ضامن است.^۶
- مهمان راحت غذا بخورد : یکی از عواملی که باعث خجالت مهمان میشود، کم بودن غذا است. امام علی(ع) به این مسأله حساس بودند و حتی در مواردی که مهمان بدون دعوت قبلی به خانه شان میرفت و غذا به اندازه کافی نبود این نکته را رعایت میکردند. ایشان پس از پهن شدن سفره شعله چراغ را کم میکردند و وانمود میکردند که در حال غذا خوردن هستند. امام(ع) این کار را انجام میدادند تا آن فرد از ایشان شرم نکند و به خاطر کمبود غذا خجالت نکشد. به این ترتیب مهمان با خاطری آسوده غذایش را میخورد تا سیر میشد.^۷

۱. حسن بن ابی الحسن دیلمی، ارشاد القلوب، ج ۱، ص ۱۳۶.

۲. حسین بن محمد تقی نوری، مستدرک الوسائل، ج ۱۶، ص ۲۵۷: لَا يُضَيِّفُ الضَّيْفَ إِلَّا كُلُّ مُؤْمِنٍ.

۳. محمد باقر مجلسی، بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار، ج ۴۱، ص ۵۶.

۴. رک. همان.

۵. احمد رمضانی، آیین دادرسی، دانشنامه امام علی(ع)، ج ۵، ص ۴۳۰.

۶. همان؛ به نقل از محسن باقر الموسوی، القضاء و النظام القضائي عندالإمام علی(ع)، چاپ ۱، الغدير، بيروت، ۱۴۱۹، ص ۲۵۸.

۷. محمد بن حسن شیخ حر عاملی، تفصیل وسائل الشیعة إلى تحصیل مسائل الشریعة، ج ۹، ص ۴۶۲: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ ص فَشَكَاَ إِلَيْهِ الْجُوعَ فَبَعَثَ إِلَى بُيُوتِ أَزْوَاجِهِ فَقُلْنَ مَا عِنْدَنَا إِلَّا الْمَاءُ فَقَالَ مَنْ لِهَذَا الرَّجُلِ اللَّيْلَةَ فَقَالَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ ع أَنَا لَهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ ص - وَ أَتَى فَاطِمَةَ فَقَالَ لَهَا مَا عِنْدَكَ فَقَالَتْ مَا عِنْدَنَا إِلَّا قُوتُ الصَّبِيِّ لَكِنَّا نُوْثِرُ ضَيْفَنَا فَقَالَ عَلِيُّ ع - نَوْمِي الصَّبِيَّةَ وَ أَطْفِئِي الْمِصْبَاحَ.

غذا بخورد در درستی این حسّ خود دچار تردید شده و برعکس ممکن است احساس کند مزاحم بوده و برای صاحبخانه اهمیت چندانی ندارد، درحالیکه غذاخوردن دسته جمعی حسّ نشاط، رضایت و ارزشمندی را در آنها تقویت میکند.

- تواضع و خدمت به مهمان : مطابق سیره امام علی(ع) جایگاه مهمان و احترام و خدمت به او تا حدی مهم و با ارزش است که حتی اگر میزبان بالاترین مقام و منصب اجتماعی و معنوی را هم داشته باشد باز هم باید در مقابل مهمان تواضع و فروتنی را سرلوحه رفتار خود کند. ایشان یکی از مواردی که خجالت و شرم در آن جایز نیست را زمان خدمت کردن به مهمان میدانند.^۱ روزی پس از صرف غذا، غلام امام(ع) برای مهمانان طشت و آفتابه و حوله آورد تا دستانشان را بشویند. امام(ع) از جا بلند شدند و آفتابه را از دست قنبر گرفتند تا دست مهمان را بشویند ولی آن مرد خود را به خاک افکند و عرض کرد: یا علی(ع) تو میخواهی آب بر دستان من بریزی؟ نکند خدا مرا به این حال ببیند! امام به او فرمودند: بنشین! خداوند تو را میبیند در حالیکه یکی از برادرانت که با تو فرقی ندارد مشغول خدمت به توست. تو را به حقّ بزرگی که بر گردنت دارم قسم میدهم که طوری آسوده بنشینی که اگر قنبر بر دستان آب می ریخت همان طور آسوده بودی.^۲ حتی اگر مهمان شان نوجوان هم بود این رفتار را با او میداشتند^۳ و معتقد بودند افراد نباید از خدمت کردن نسبت به مهمانشان احساس خجالت و شرم داشته باشند.^۴

- رعایت حرمت کوچکی و بزرگی : رعایت و حفظ حرمت ها به خصوص حرمت بزرگترها نسبت به کوچکترها برای امام(ع) بسیار مهم بود. روزی پدر و پسر مهمان امام(ع) بودند. پس از صرف غذا امام(ع) روی دستان پدر آب ریختند و سپس آفتابه را به پسر خود محمد حنفیه دادند تا دست پسر را بشوید و فرمودند: اگر این پسر تنها آمده بود دست او را خودم می شستم اما خدا دوست ندارد پدر و پسر که در یک مجلس هستند، در احترام مساوی باشند. اما اکنون پدر دست پدر راشست و تو ای پسر دست پسر را بشوی.^۵

- بدرقه ی با احترام : نقل شده که یکی از توصیه های امام علی (ع) در لحظات پایانی عمر شریف شان در مورد مهمان بود. ایشان فرمودند: خدا را ، خدا را ! در مورد مهمان. او را راهی نکنید مگر با احترام و راضی، این وصیت من است به شما.^۶

۱. مستدرک الوسائل، ج ۱۶، ص ۲۶۰ : ثَلَاثٌ لَا يُسْتَحْيَا مِنْهُنَّ خِدْمَةُ الرَّجُلِ ضَيْفُهُ.

۲. محمد باقر مجلسی، بحار الأنوار ، ج ۴۱ ، ص ۵۶.

۳. همان.

۴. مستدرک الوسائل، ج ۱۶، ص ۲۶۰ : ثَلَاثٌ لَا يُسْتَحْيَا مِنْهُنَّ خِدْمَةُ الرَّجُلِ ضَيْفُهُ.

۵. محمد باقر مجلسی، بحار الأنوار ، ج ۴۱ ، ص ۵۶.

۶. مستدرک الوسائل، ج ۱۶، ص ۲۶۰ : اللَّهُ اللَّهُ فِي الضَّيْفِ لَا يَنْصَرِفَنَّ إِلَّا شَاكِرًا لَكُمْ الْوَصِيَّةُ

ج - وظایف مهمان

- پذیرفتن دعوت : دعوت به مهمانی نشانه توجه دعوت کننده به مدعو و بیانگر علاقه و اظهار دوستی و محبت او است. بنابر این شایسته است که دعوت او پذیرفته شود. امام علی(ع) نیز هرگاه دعوت میشدند آنرا میپذیرفتند^۱. البته در پذیرفتن دعوت باید دقت کرد که دعوت کننده کیست و شرایط مهمانی چگونه است. شایسته نیست مومن در مهمانی اهل فسق، مجالس تجملاتی که در آن اسراف میشود، مجالسی که فقط برای ثروتمندان تدارک دیده میشوند و نیازمندان از حضور در آنها منع میشوند، حضور یابد. امام علی(ع) وقتی با خبر شدند که یکی از کارگزارانشان در مهمانی حاضر شد که نباید قبول میکرد، او را مورد سرزنش قرار داده و برای او نامه نوشتند و فرمودند: ای پسر حنیف به من گزارش شده که مردی از متمکنان بصره تو را به مهمانی اش دعوت کرده و تو به سرعت به سوی آن شتافته ای، در حالیکه طعام های رنگارنگ و ظرف های بزرگ غذا یکی بعد از دیگری پیش روی تو قرار داده میشد. من گمان نمی کردم که تو دعوت جمعیتی را قبول کنی که نیازمندانشان ممنوع و ثروتمندان آنها دعوت میشوند^۲.

- شرط دوری از تکلف برای قبول مهمانی : بسیار پسندیده است که دعوت شونده هنگام پذیرفتن دعوت با میزبان شروطی را تعیین کند که مراعات آن از به سختی افتادن میزبان بکاهد. به این ترتیب با مراعات حال میزبان و بی تکلف شدن میهمانی ها تمایل افراد برای احیای این سنت پسندیده و بهره مند شدن از آثار آن، بیشتر خواهد شد. روزی شخصی امام علی(ع) را به مهمانی دعوت کرد. حضرت علی(ع) فرمودند: سه شرط دارد که اگر قبول کنی میپذیرم. آن شخص شرایط را پرسید. امام(ع) فرمودند: از بیرون چیزی تهیه نکنید و هرچه در منزل هست همان را بیاوری - آنچه در منزل داری از ما دریغ نکنی - به زن و بچه هایت سخت نگیری. آن شخص شروط را قبول کرد و امام مهمانی او را پذیرفت^۳.

- پذیرفتن احترام میزبان : مهمان باید درجایی که توسط میزبان برایش تدارک دیده شده، قرار بگیرد و از ردّ اکرام و احترام میزبان خودداری کند. نقل شده که روزی دو تن از شیوخ قبایل خدمت امام(ع) رسیدند تا بازگشت و پیروزی حضرت را به ایشان تبریک بگویند. امام(ع) برای احترام دو بالش برای نشستن آنها قرار دادند.

^۱. نقش امامان شیعه در حیات اسلام، عادل ادیب، ص ۸۰.

^۲. نهج البلاغه، ص ۴۱۶، نامه ۴۵.

^۳. ابن بابویه، محمد بن علی، عیون أخبار الرضا(ع)، ج ۲؛ ص ۴۲: عَلِيُّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ (ع) أَنَّهُ دَعَا رَجُلًا فَقَالَ لَهُ عَلِيُّ ع قَدْ أُجْبِئَكَ عَلَى أَنْ تَضْمَنَ لِي ثَلَاثَ خِصَالٍ قَالَ وَ مَا هِيَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ قَالَ لَا تُدْخِلُ عَلَيَّ شَيْئًا مِنْ خَارِجٍ وَ لَا تَدْخِرُ عَنِّي شَيْئًا فِي الْبَيْتِ وَ لَا تُجَحِّفُ بِالْعِيَالِ قَالَ ذَاكَ لَكَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ فَأَجَابَهُ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ (ع).

یکی از آنها بر روی بالش نشست ولی دیگری امتناع کرد و همانند امام(ع) بر روی حصیر نشست. حضرت رو به او کرده و به شوحی فرمودند: ای مرد! روی بالش بشین که جز خر کسی از احترام خودداری نمیکند.^۱

- شروع از ساده ترین غذا : امام همواره ساده ترین غذا ها را میخوردند و این امر را حتی در مهمانی ها نیز رعایت میکردند.^۲ البته این به این معنا نبود که اگر غذای دیگری برایشان تدارک میدیدند ایشان آنرا کنار بگذارند، زیرا این امر باعث ناراحتی میزبان میشود. نقل شده روزی فردی در مهمانی برای ایشان مقداری حلوا آماده کرده بود. امام آنرا خوردند و از او تشکر نیز کردند.^۳

- ابتدا کم بردارید : یکی از آدابی که شایسته است بر سر سفره غذا مراعات شود این است که در همان ابتدا غذا زیاد برندارند. همچنین بسیار ناپسند است که حجم زیادی از غذا را در ظرف بریزند و با حرص و ولع غذا بخورند، زیرا علاوه بر اینکه امکان دارد غذا به طور کامل خورده نشود و منجر به اسراف شود، نوع غذا و شیوه غذا خوردن نیز تأثیر بسیاری در روح و روان انسان دارد.^۴ وقتی کاسه ای غذا برای حضرت آورده بودند که چند دنده در آن بود امام دوتای آنها را گرفتند و فرمودند: فعلاً برایم کافی است، وقتی تمام شد دوباره میگیرم.^۵

- مراعات سایر افراد : از آنجایی که نحوه ی غذا خوردن افراد با یکدیگر متفاوت است، طبیعتاً زمان صرف غذا نیز در آنها تفاوت دارد. بنابر این شایسته است همه با آرامش و مراعات سایر افراد حاضر بر سفره، غذا میل کنند. امام(ع) نیز در توصیه ای به کمیل به این مسأله اشاره میکنند که اگر با کسی هم خوراک گشتی در سر خوراک شتاب و عجله مکن تا همراهت هم سیر شود و از غذا بهره مند گردد.^۶

- نشستن با تواضع در کنار سفره : یکی دیگر از مسائلی که علاوه بر نوع، میزان و نحوه غذا خوردن بسیار مهم است، طرز نشستن کنار سفره است. نقل شده است که امام در کنار سفره همچون بندگان مینشستند.^۷ بنابر آنچه بیان شد میتوان گفت که مطابق سیره امام(ع) یکی از نکات بسیار مهم در مهمانی ها این است که مهمان باید اصول تواضع و خویشانداری و آداب اکل و شرب را بیشتر مراعات کند. در حالیکه بسیاری از افراد وقتی به مهمانی دعوت میشوند احساس میکنند باید هرچه بیشتر و بهتر بخورند و شاید همین امر یکی دلایل کمرنگ شدن مهمانی ها است.

۱. بحار الأنوار، ج ۴۱، ص ۵۳: دَخَلَ رَجُلَانِ عَلَى أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ ع فَأَلْقَى لِكُلِّ وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا وَسَادَةً فَقَعَدَ عَلَيْهِمَا أَخَذَهُمَا وَ أَبَى الْآخَرُ فَقَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ ع افْعُدْ عَلَيْهَا فَإِنَّهُ لَا يَأْتِي الْكَرَامَةَ إِلَّا الْجِمَارُ ثُمَّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ص إِذَا أَتَاكُمْ كَرِيمٌ قَوْمٍ فَأَكْرِمُوهُ.

۲. شرح نهج البلاغه، محمدتقی جعفری، خ ۵۶ ص

۳.

۴. محمد تقی جعفری، شرح نهج البلاغه، خ ۵۶ ص

۵. الغارات، ثقفی، ابراهیم بن محمد بن سعید بن هلال، ترجمه عبدالمحمد آیتی، وزارت ارشاد، تهران، بی تا، ص ۴۱

۶. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی، تحف العقول عن آل الرسول صلی الله علیه و آله، ۱ جلد، جامعه مدرسین - قم، چاپ دوم، ۱۴۰۴، ص ۱۷۲: يَا كَمِيلُ إِذَا أَكَلْتَ فَطَوَّلْ أَكْلَكَ لِيَسْتَوْفِيَ مَنْ مَعَكَ وَ يُرْزَقَ مِنْهُ غَيْرُكَ.

۷. محمد تقی جعفری، شرح نهج البلاغه، خ ۱۵۹

- فقط مصرف کننده نباشید : متأسفانه یکی از ضعف هایی که در مهمانی ها وجود دارد این است که برخی گمان میکنند چون به مهمانی دعوت شده اند، فقط میزبان است که وظیفه دارد اسباب آسایش و راحتی آنها را فراهم کند. این درحالی است که در سیره امیرالمؤمنین(ع) حتی مهمان نیز هنگامی که در منزل میزبان قرار میگیرد باید به شرایط میزبان توجه کرده و تا جایی که میتواند به او یاری رساند. البته این مسأله نباید با بحث تجسس اشتباه شود. روزی امام(ع) به منزل یکی از دوستان خود رفتند و مشاهده کردند که خانه او بسیار کوچک و محقر است. امام(ع) به او فرمودند: خانه تو خیلی کوچک است. سپس پولی را در اختیارش قرار دادند تا خانه ای مناسب شأنش خریداری نماید^۱.

- مزاح : یکی از عوامل شادی و نشاط شوخی و مزاح است. وجود این روحیه با رعایت حدود و چهارچوب های تعیین شده ی آن، میتواند باعث تلطیف روحیه افراد در مهمانی ها شود. امام(ع) هم زمانی که میزبان بودند^۲ و هم زمانی که مهمان بودند^۳ با شوخی و مزاح فضا را شادتر میکردند. از نظر ایشان کسی که در جمع با رعایت حدود، شوخی میکند محبوب خداوند است^۴.

۱. امام علی(ع) و تفریحات سالم، دشتی، ص ۱۲۹ ؛ به نقل از بهج الصباغه، ج ۱۲، ص ۹۸.

۲. رک . بحار الأنوار، ج ۴۱، ص ۵۳.

۳.

۴. ویژگی های اخلاقی در شخصیت حضرت علی(ع)، ص ۲۰۳ ؛ کافی، ج ۲، ص ۶۶۳.

نتیجه

یکی از ارتباطات اجتماعی که در نشاط جامعه تأثیر بسزایی دارد، مهمانی است و به سبب فواید اجتماعی فراوانش مورد تأکید اسلام و پیشوایان دینی بوده است. امام علی (ع) نیز به عنوان پیشوای دین برای احیای این سنت پسندیده سه روش عمده را پی گرفتند که عبارت است از :

الف: بیان اهمیت و جایگاه مهمانی و ثواب آن

ب: بیان آدابی که میزبان باید رعایت کند از جمله؛ استقبال گرم و محترمانه، آماده سازی سفره پس از ورود مهمان، فراهم کردن اسباب آسایش و امنیت مهمان، راحت غذا خوردن مهمان، غذای کافی، مقدم داشتن مهمان بر اهل خانه، پرهیز از تکلف و سختی، مراعات شرایط مهمان، غذا خوردن با مهمان، تواضع و خدمت به مهمان، رعایت حرمت کوچکی و بزرگی و بدرقه ی با احترام.

ج: بیان آدابی که مهمان باید رعایت کند از جمله؛ پذیرفتن دعوت، شرط دوری از تکلف برای قبول مهمانی، پذیرفتن احترام میزبان، مراعات آداب سفره، شروع از ساده ترین غذا، ابتدا کم بردارید، مراعات سایر افراد در غذا خوردن، نشستن با تواضع، توجه به شرایط میزبان و مراعات شرایط او و مزاح.